

CSORBA LÁSZLÓ

VITÉZLŐ OSKOLA

Tüköry Lajos az 1848/49. évi szabadságharc csatatarein

■ Aki Palermóban, a San Domenico-templomban megáll Tüköry Lajos (posztumusz) ezredes, vörösinges szabadsághős (1830–1860) síremlékénél, az emelkedett költőiséggel fogalmazott feliratból megtudhat pár fontos részletet a város garibaldista ostrománál halálosan megsebesülő fiatalember katonai élettörténetéből. A sírfeliratok azonban nem filológiai hitelességükről nevezetesek, így ez esetben is megemlíthetünk egy tévedést és egy hiányt. „In Crimea Como Calatafimi”¹ – sorolja fel a szerző a főbb csatataereket, ahol a hős kardját villogtatta, de Como említése tévedés. Amikor a vörösinges alpesi vadászok ott ütközetet nyertek Karl Urban császári tábornok ellen (valójában a közeli San Fermónál 1859. május 27-én, napra épp egy évvel a palermói ostrom előtt), Tüköry még Konstantinápolyban ette az oszmán tartalékos tisztek pilálfját. (Az osztrák vezér neve amúgy okkal ismerős a történelem iránt érdeklődőknek, mert a cseh származású katonatiszt 1848/49-ben Bem tábornok tevékeny, ám többnyire vesztes ellenfele volt az erdélyi hadjárat forgatagában.) Ennyit a tévedésről. A hiány pedig az, hogy a felirat nem említi Tüköry igaz „vitézülő oskoláját”: részvételét az 1848/49. évi magyar szabadságharcban. Az alábbiakban ennek az *epopeiának* eredünk nyomába.

Szolgálatvállalásában nyilván erős egzisztenciális érvként érvényesülhetett az a körülmény, hogy így azt a mesterséget folytathatta, amelyhez egyedül értett... Ráadásul mindeközben megszerzett még valami mást is, ami ettől kezdve halála pillanatáig elkísérte: a szabadságharcos öntudatát és becsületét.

A békési önkéntes nemzetőr

■ Az 1848. évi XXII. törvénycikk értelmében szerte az országban megkezdődött – a nemzet fegyveres önrendelkezésének gondolatát megvalósítva – a nemzetőrség szervezése. Karácsonyi János, Békés vármegye monográfusa szerint bár „a közbejött izgatások miatt némely helyütt, különösen a Sárréten, nem valami nagy lelkesedés mutatkozott az új intézmény iránt, mégis ápríl végén az országgyűlés törvényei s a miniszter utasításai alapján már szervezhatték a nemzetőrségi zászlóaljokat. Az összeírt és némileg fölfegyverzett nemzetőrök száma 533 lovas és 1567 gyalog emberre rúgott.”² Épp időben, mert június 29-én megérkezett a hadügyminiszter, Mészáros Lázár tábornok üzenete: „Felhívom ennél fogva Békés megye lelkes közönségét, hogy már alakult 2-3 ezernyi, több-kevesebb felfegyverzett nemzetőrséget Makóra összegyűjtven – az ottan átmeneteket [ti. a Maros folyó átkelőhelyeit] mindaddig őrizze, míg a fővezérnek első parancsára ki nem mozdítatik [...]”³ „A kérelmet – írja Karácsonyi – az állandó választmány július 6-án könnyen teljesítette, s nem 3000, hanem 4000 nemzetőrt rendelt ki. Gyulán július 12-én történt meg a nemzetőrök zászlószentelése, s még aznap Tót-Komlósra értek, s itt a többi, megyénkbeli nemzetőrökkel egyesültek. A nemzetőrök élén maga Szombathelyi [Antal] első alispán állott. Vele mentek a főszolgabírák és a főügyész s vármegyénk egyéb tisztviselői is. Július 13-án értek Makóra, s ott kapták a rendeletet, hogy sokkal lejjebb, egész Nagy-Becskerekre kell vonulniok.”⁴

Ebben a Békés megyei csapatban ott meneteltek a körösladányi nemzetőrök is. Mi több, négy fővel túl is teljesítették a 35 fős, előírt kvótát. Az összeíró listán másodikként Spigel Lajos nevét találjuk, aki puskával a vállán vállalta a szolgálatot – amiként az a máig fennmaradt dokumentumban olvasható.⁵ Bár még pár hónap hátravolt 18. életévének betöltéséhez, Nagy József jegyző, a névjegyzék összeállítója elfogadta a jókötésű és bizonyára határozott föllépésű fiatalember jelentkezését. Nyilván személyesen ismerte Spigel Ferenc egykori uradalmi tisztartó és Domanek Terézia fiát, akit – édesapja korai halálát követően – a város egyik jeles polgára, Schambach Károly kántor és iskolamester úr, édesanyjának második férje segített tisztességgel fölnevelni a szerető mozaikcsaládban.⁶

Karácsonyi a békési alakulat hangulatviszonyainak gyors változásáról számolt be. „Eleinte nem nagy kedvük volt nemzetőreinknek a parancsot teljesíteni, de, midőn meglátták a szerbektől kegyetlenül sanyargatott, mindenükből kifosztott, menekülő magyarokat, oly elszántság támadt lelkükben, hogy mégis csak lementek, s ott Nagy-Becskerek és Écska körül a lázadó szerbek megfélemezésére küldött rendes katonaságnak nagy segítséget nyújtottak.”⁷ Valóban, ahogy Haan Lajos békéscsabai evangélikus lelkész is naplójában följegyezte a becskerei megérkezéséről: „[n]em csekély benyomást tett reájok, amikor úgy háromezer ember dobszó mellett egyszerre beruckol a városukba. Volt pedig akkor Becskereken és környékén mintegy kétezer rendes katona 8 ágyúval.”⁸

Jelen ismereteink szerint katonai összecsapásra végül nem került sor: a létszám elrettentő ereje egyelőre elegendőnek bizonyult a helyi lázadók

féken tartására. A hadvezetésnek azonban komoly gondot okozott, hogy a nemzetőröket – valójában békés polgárembereket – három hét szolgálat után haza kellett engedni, hogy meg ne roppanjon odahaza a család fönntartása. Ezt persze előre tudták a szervezők, és zajlott is a váltás biztosítása, de az is igaz, hogy háromhetente cserélődő kaszásokkal-vasvilásokkal nem lehet igazi hadműveleteket folytatni. Így megindult az önkéntesek szervezése, és „szeptember 14-ikére [...] egybegyűjtöttek 387 önkéntest. Ezekből alakult meg a híres, békési önkéntes csapat, és már szeptember 16-án az aradi táborba szállott. Igaz, hogy eleintén hiányosan volt felszerelve, majdnem rongyosan járt-kelt, de e hiányokat pótolta vitéségük.”⁹

Nincsenek róla sajnos forrásaink, hogy augusztus és szeptember folyamán hol tartózkodott Spigel Lajos. Az szinte bizonyos, hogy a leváltott nemzetőrökkel visszatért Körösladányba, és valószínűleg e két hónapban odahaza latolgatta a jövő esélyeit. Erre az időszakra esik névváltoztatásának gesztusa is. Nevezetes esetet tekinthetünk párhuzamnak: azt a történetet, amelyet Görgey István jegyzett fel arról, miképp cserélte föl 1848 nyarán ő és bátyja, a szabadságharc leghíresebb hadvezére nevének nemesi y-ját sima, plebejus i betűre.¹⁰ Hasonlóan döntött a két Spigel testvér, Lajos és István is, amikor családnevüket tükörfordításban a magyar Tüköryre/Tükörire változtatták (az ő esetükben is az y vagy az i használata sokszor váltakozik). A forradalmi időkben persze ezt nem rögzítette a bürokrácia, így a hivatalos névcseréhez a legkisebb Tüköri a hatósági engedélyt csak 1862-ben, 26 éves korában kapta meg.¹¹

Előbb említettük a „békési csapatot”, a mozgó nemzetőrök önkéntes alakulatát, amely később a magyar kormányzattal immár szembe forduló aradi császári várórség ostromzárolásában kapott fontos szerepet. Batthyány Lajos miniszterelnök augusztus 27-én kibocsátott rendelete ugyanis – többek között – előírta, hogy a tiszántúli kerület önkéntes nemzetőrei Aradon gyülekezzenek, a tábor parancsnoka pedig Máriássy János honvéd őrnagy legyen.¹² Ebből a koncentrációból fejlődött ki hamarosan az aradi várat ostromló sereg. Miként az közismert 1848. július 11-i, nevezetes parlamenti beszédében Kossuth Lajos illúziók nélkül mutatta be képviselőtársainak a bel- és külpolitikai helyzetet, és többek között a határaink közelében állomásozó orosz haderőre utalva kérte a hadsereg-szervezéshez szükséges hitel és újoncjutalék megszavazását. A lelkes „igen” ellenére azonban a konkrét részletekről csak augusztus közepén indult meg a parlamenti vita, majd szeptember 13-én kelt Batthyáynak az az utasítása, amely a toborzást ismételten elrendelte a már korábban föllállított honvédszászlóaljok kiegészítésére és az újabbak föllállítására.¹³ Karácsonyi szomorúan állapítja meg, hogy eleinte voltak nehézségek, „[o]któber elején azonban fordult a koczka. Ekkor érkeztek megyénkbe az elűzött, mindenükből kifosztott, szerencsétlen debelliácsiak (most Torontál-Vásárhely [Дебеляча/Debeljača]) A békésvármegyei magyarok ezekben jórészt nemcsak honfitársaikat, hanem egyszersmind hitsorsosaikat [nagyreszt reformátusok] is sajnálták, s most ellenkezőleg oly lelkesedéssel karolták fel a honvédség ügyét, hogy például Békésen október

5-én 100 ifjú szegődött a honvédszászló alá. Így sikerült megyénknek október végére 1911 új honvédet kiállítania, s miután nagy nehezen a szűkséges ruhát megszerezte, november végén a táborba indította őket.”¹⁴

Oláh György írja, hogy a szeptember közepére összegyűlő, említett 387 önkéntesből álló alakulathoz 19 fő érkezett Körösladányból.¹⁵ Sajnos nem tudjuk, köztük volt-e Tüköry Lajos – de ezt nem is zárhatjuk ki. Ám az is lehetséges, hogy abba az 56 fős csoportba tartozott, amely a most, október végén szolgálatot vállaló körösladányiakból verbuválódott. Ők Hódmezővásárhelyre kerültek, itt folyt a kiképzésük, és indult meg a szervezőmunka, hogy megyebéli társaikkal együtt belőlük formálódjon a 30. honvédszászlóalj legénysége. Ez az alakulat Aradra került, és további Békés megyei nemzetőr-alakulatokkal együtt részt vett a Johann Berger vezérőrnagy vezette erődítmény körülzárásában és a császáriak elleni hadműveletekben.¹⁶

Az Arad körüli harcok kapcsán Karácsonyi azt írja, „[o]któber 17-én majdnem az összes nemzetőrséget hadilábra állította, úgy hogy 8–9000 emberrel indult Arad felé. Ezek közül az orosházi nemzetőrök mintegy 1000-en Pécskánál keltek át a Maroson, s Máriássy vezérlete alatt vitézül harczolva Zádorlakot és Uj-Aradot bevették. Más oldalról pedig 3000, nagyobbrészt békésiekből s gyomaiakból álló nemzetőr Lippánál kelt át a Maroson, s a debreczeni veres pántlikásokkal egyesülve Zurics [Ferenc] őrnagy vezetése alatt szintén Uj-Arad felé indult. Útközben ugyancsak október 21-én Angyalkásnál (Engelsbrunn, régi magyarosan Kisfalud) találkoztak az ellenséggel, s annak támadását győzelmesen verték vissza. De mivel rendes katonaság ellen való harczra nem voltak eléggé fölfegyverkezve, visszavonultak, s ez által Zuricsnak neheztelését vonták magukra.”¹⁷

Máriássy őrnagy komoly ostromszerekkel nem rendelkezett, így nem kezdhetett bele a vár védőműveinek „szabályos” lerontásába. Am úgy vélte, meglepetésszerű támadással beveheti a csillagalakú, háromszoros sáncrendszerrel (téglaborítású, földhányásos, gátszerű falak, Vauban-rendszerben építve) körbevett erődítményt. Egervári Ödön izgalmas csataleírásban örökítette meg a december 3-án éjjel valóban megindított támadás során a békésiek hősi helytállását, majd pedig azt a sajátos, kétségbeesett helyzetet, amikor a sajnálatosan korán lelepleződő rohamot követő visszavonulásban beszorultak az első sánc előtti árokrendszerbe. „A békési önkéntesek azonban, kik az előnyomulásban az első közt voltak, a visszavonulásban pedig leghátul maradtak, a legbelsőbb sánczba szorultak, s másnap sötét éjjelig ott kellett maradniok. Képzeltetni kínos helyzetöket: a vár falához szoroson kellett tapadniok, különben, mihelyt egy-két lépést előbbre tettek, a sánctetőről golyózápor hullott reájuk, a mellett térden felül vízben állottak, s az éhség és szomjúság gyötörte őket, s azonfelül mind a várórség, mind a Maroson túl levő szilaj kedvű honvédek folytonos tréfás élczeinek voltak kitéve. Mindamellett a várbeliek tartottak tőlük, mert a különben is vakmerő s a mellett elkeseredett békési önkéntesek a várkapura rohantak, s azt szuronyaikkal feszegetvén, tele torokkal kiabáltak: »Eresszetek be, és adjatok kenyeret!« A vár-

kaput belől erősen eltorlaszolták. Végre az éj beálltával nagy csendben és szerencsésen kimásztak a sánczokból, s végkép kimerülve a táborba érkeztek.”¹⁸

Milyen jó lenne tudni, hogy esetleg Tüköry Lajos is ott toporgott-e a sáncárok vizében kötésig – vagy éppen azt, hogy a Maros innenső partjáról cukkolta-e vaskos férfitréfával megyetársait! De erről sajnos semmit sem mondhatunk: egyelőre nem került elő olyan forrás, amelyből meg tudhatnánk, a körösladányi fiú pontosan hol is harcolt ezekben a hónapokban. Csupán azt tehetjük, hogy a biztos adatokból visszafelé következtetve igyekszünk valamiképp rekonstruálni a történeteket. Az tény, hogy a sikertelen ostrompróbálkozások, de még inkább az a kudarcc, hogy az ostromsereg több ízben nem tudta megakadályozni az élelem- és muníciós utánpótlásnak a várba való bejutását, végül Máriássy leváltásához vezetett.¹⁹ Az új parancsnok Gaál Miklós ezredes, majd tábornok lett, és a rendelkezésére álló csapatok átszervezésre kerültek. Ennek részeként a 30. zászlóalj – amely eleve nagyobb létszámú volt a szokásosnál – „karcúsították”, és legénységének egy részét más zászlóaljokhoz vezényelték.²⁰ Mivel biztosan tudjuk, hogy Tüköry 1849 januárjában már a nemrégiben frissen kialakított 55. zászlóaljban szolgált, így kizárásos alapon állíthatjuk, hogy ide osztották be valamikor decemberben, alighanem amiatt, mert egy tűzkeresztségen átesett altiszt igencsak kapóra jöhetett az alakulat nagyváradi szervezése során. És mivel azt is tudjuk, hogy ekkor már őrmester volt, e rangját csakis az aradi harcok során tanúsított hősiességével érdemelhette ki.

Am honnan ismerjük Tüköry rendfokozatát? Nos, a legkorábbi adat egy 55. zászlóaljbéli jó barátja leveléből való, aki 1849. január 26-án Körözbányáról (Baia de Criş) tudósította szüleit az erdélyi hadjárat eseményeiről. Ebben Kiss József tizedes így nyugtatja az otthoniakat: „Őrmester Tüköri Lajos barátommal úgy egyeztünk, hogy ha én elesem, ő ír Kedves Szüleimnek, ha ő, én írok édes anyyának Körözladányba.” Sőt kegyetlen idők fájoán kényszerű fogadását is megvallja a fiú: „Egyszersmint hogy ha nem halálos sebet kap akár mellyikönk, a másik eskü alatt szúrja agyon, mert az elfogott magyarokat elevenen megnyúzzák a kutyák. Sokat szenvedtem, sokkal többet, mint képzelni lehet, de miért írjam részletesen, én férfi vagyok, s panaszkodni nem akarok, sokkal több elszántság van bennem, mint sem hogy visszarettenjek bármi sorstól, veszélytől is.”²¹

Ha nincs híd, nincs haza!

■ Azt a tényt, miképp került a bihari toborzású 55. zászlóalj 1849 januárjának végén Erdély harctereire, József Bem tábornok nevezetes hadjáratának története magyarázza meg. Miként az közismert, az erdélyi román-ság politikai vezetői 1848 tavaszán elutasították a Magyarországgal helyreállítandó uniót, és olyan mértékű kollektív politikai jogokat követeltek, amelyeket a magyar oldal nem tudott összeegyeztetni az ekkor még uralkodónak számító, „magánkörben több nyelven beszélő, de egységes ma-

gyar politikai nemzet” gondolatával. A román törekvések képviselői ugyanakkor a kibontakozó polgárháborúban naivul túlbecsülték – mert nemzeti céljaik őszinte elismerésének hitték – a császári hatóságok ígéreteit, gesztusait, azt a határozott pártfogást és támogatást, amelyben a népfölkelő „légiók”-nak és a határőrségnek a kiszolgáltattott magyar falvak lakossága elleni fegyveres akcióit segítették. Ráadásul a magyar polgári és katonai hatóságok komoly hibákat követtek el, így az ősz végére a „bérces kishazában” katasztrofális helyzet alakult ki: a háromszéki fölkelést leszámítva a Puchner Antal altábornagy vezette császári haderő és a román népfölkelés ellenőrizte az egész területet. Miközben azokon a vidékeken, ahol a magyarság szórványban élt, egészen a népirtásig fokozódott a tomboló erőszak, a demoralizálódó, többször megvert magyar haderő november végére kiszorult a történelmi Erdély nyugati határszélére.²²

Erdély ugyanakkor nem csak „önmagában” volt fontos, hiszen küszöbön állt a császáriak Bécs felőli, nagy támadása, így a magyar haderőnek a sikeres védekezéshez és ellenálláshoz mindenképpen biztos hátszóra volt szüksége. Ezt ismerte fel az Országos Honvédelmi Bizottmány (OHB), az önvédelmi háborút irányító ideiglenes kormány, amikor e feladattal megbízta, és november 29-én erdélyi teljhatalmú főparancsnokká nevezte ki a napóleoni háborúk veteránját, a lengyel szabadságharc hőst, a forradalmi Bécs védelmének vezetőjét, József Bem lengyel tábornokot. Amikor az új katonái körében hamarosan már „Bem apó” néven tisztelt hadastyán (valójában még csak 54. életévében járt ekkor) december 5-én Nagyváradra érkezett, és szemlét tartott az ott talált alakulatok felett, ezek között ott volt az 55. zászlóalj két századának mintegy 600 embere is, a tudósítás szerint még egyenruha és fegyver nélkül.²³ Valószínű azonban – később látjuk majd, miért –, hogy Tüköry őrmester ekkor még nem volt a soraik között.

Kevesebb, mint két héttel korábban jelent meg a kormány hivatalos lapjában, a *Közlönyben* a hadügyminiszternek – az OHB elnöke által megerősített – rendelete: „A bihari felesleges újonczokból Váradon alakult zászlóaljhoz Hodosy [Miklós] kormánybiztos úr által következő tisztek terjesztettek fel megerősítés végett, mellynek névsorát belátás, és kelendő intézkedés végett az országos nemzetőrségi hadi tanács tisztelettel a honvédelmi bizottmány elébe terjeszti. Ezen zászlóalja 55-ik számmal megjegyzendő. Órnagy: Ihász Dániel, 13-ik honvéd zászlóalji százados. [...] Mindezen kinevezések rang és illetményre nézve, folyó hó 16-tól számíttatnak. Budapest, november 24. 1848. Megerősítették: Kossuth Lajos, elnök, Mészáros Lázár, hadügyminister.”²⁴

Amikor azonban Bem végigjárta a csapatokat, és mintegy két hét alatt elképesztő erővel, sebességgel és hatékonysággal – és természetesen az OHB tetemes és sokoldalú anyagi támogatásával – újjászervezte a Csucsától Nagybányáig húzódó arcvonalat, az ellentámadás megindulásakor az 55. zászlóalj legalább három részre osztva igyekezett megfelelni hazafias küldetésének. Mintegy 700 ember (Fráter Alajos százados vezérletével) a jobb szárnyon tartózkodott, Csucsán (Ciucea), a Riczkó (Ignác)

Károly ezredes parancsnoksága alá helyezett I. dandárban.²⁵ Másik négy század az arcvonal közepén, a Dés (Dej) felé nyomuló II. dandárban szolgált. Amíg december 18–19-én Riczkóék magának August von Wardener tábornoknak és Karl Urban ezredesnek a főerőit vetették vissza, addig közepén Czetz János őrnagy csapatai, majd a maga Bem vezette erők pár napra rá Dés feladására kényszerítették Gustav Jablonsky ezredes egységeit.

Az 55. zászlóalj harmadik alakulatrésze, a legfrissebben bevonuló újoncok pedig továbbra is Nagyváradon készültek a háborúra. Ezt onnan is tudjuk, hogy a *Közlöny*t egy december 23-án kelt levélben arról tudósították, miszerint a Wardener és Urban elleni összecsapásokat követő új helyzetben a kormánybiztos, „Beöthy Ödön ma ment a' táborba, jaj! a' tiszt uraknak, ha valahogy kártya asztalnál kaptanak. Riczkó Károly helyét az 55. zászlóalj őrnagya Ihász Dániel fogja elfoglalni”.²⁶ Eszerint a zászlóaljparancsnok ekkor még a Pece partján állomásozott, mégpedig aligha máshol, mint saját alakulata körletében. Másfelől viszont csak a december elején-közepén zajló aradi események lehettek olyan jelentőségek, hogy az azokban helytállás őrmesteri rangot adhatott egy fiatal közhonvédnek. E két adatot társítva adódik a következtetés, hogy 55-öknek ehhez az utolsó csoportjához kellett megérkeznie Tükörynek valamikor december közepe táján Váradra, hogy azután pár nap, legfeljebb két hét múlva mindnyájan elinduljanak az erdélyi hadszíntérre.

Az 55. zászlóalj 5. százada azonban végül nem kelet felé, a Királyhágó és Csucsra irányába fordult, hanem délkeletnek vette az irányt, az Érc-hegység nyugati oldalán, amiként arról Tüköry barátja, Kiss József leveleinek keltezései hűségesen tanúskodnak. Egy másik századdal együtt ugyanis a fiúkat az ún. zarándi különítményhez csatolták, amely a korábban a Bihar megyei román népfölkelők ellen operáló Beke József őrnagy csapataiból alakult, és most az OHB-tól azt a stratégiai feladatot kapta, hogy a Belényes (Beiuş), Halmágy (*Hălmeag*), Körösbánya, Brád, Déva útvonalon nyomuljon előre – és így a Kolozsvár elfoglalása (december 25.) után Torda felé haladó, majd Nagyszeben ellen készülő erdélyi magyar főszeregnek nyugatról nyújtson fegyveres támogatást.²⁷

Miután Bem január elején kiverte Moldvába Urban ezredes csapatait, visszatérve maga is dél felé indult, és a gálfalvi-szőkefalvi ütközetben (január 16–17.) visszavetette a Puchner vezette, nagy mellénnyel elébe kivonuló, de végül retirálni kényszerülő császáriakat. Ezzel Észak-Erdély fölszabadult a megszállás alól, mire Bem egyenesen vakmerő vállalkozásba fogott: miközben összeköttetést teremtett a Székelyfölddel, magát a legjelentősebb osztrák katonai erősszpontosítást – ráadásul a román és a szász nemzeti ellenállás „fővárosát” –, Nagyszebent kívánta megostromolni. Ehhez természetesen a Czetz János vezérkari főnökre bízott erőkkel kellett volna egyesülnie, amelyek Torda felől – de a különösen jól erősített Gyulafehérvárt elkerülve – közeledtek Nagyszeben előterébe. Bem azonban már korábban, január 21-én kísérletet tett a város ostromára, ám túlerőbe ütközött, így taktikai vereségét Czetz későn megjelenő dandárja sem tudta megfordítani.²⁸

A visszavonuló Bem nyugatra, Vízaknánál (Ocna Sibiului) épített ki állásait és segédtsíztje, a korábbi ütközetről a *Közlönyt* tudósító Petőfi Sándor megnyugtatta az olvasókat: csak az erősítéseket várják, hogy azután újra Szeben ellen forduljanak. „Egy osztály Kemény [Farkas] alezredez vezérlete alatt előrenyomult Déva felé, hogy az Aradról jövő Beke őrnaggyal egyesüljön.”²⁹ Mint már tudjuk, Beke északabbról közeledett, a zarándi különítménnyel, amelynek soraiban menetelt a hadszíntér felé Tüköry őrmester és barátja, Kiss József tizedes is. Bem többek között az 55. zászlóaljat küldte elénk, talán azért is, hogy az alakulat különféle részei immár közös vezénylet alá kerüljenek. Majd dörögni kezdtek az ágyúk Vízakna és Déva között... és nem hallgattak el négy teljes napig...

Puchner altábornagy ugyanis támadásba lendült – de előtte sikeresen bebiztosította hátszágát. Mellőzve a bécsi tiltást, felvette a kapcsolatot az orosz haderővel, amely a törökökkel vívott korábbi háborút lezáró drinápolyi béke (1829) értelmében tartózkodott a román fejedelemségekben. Kérésére a parancsnok, Alekszandr Nyikolajevics Lüders gyalogsági tábornok két, egyenként több ezer fős különítményt küldött át a határon, és egészítette ki Brassó és Nagyszeben helyőrségét. Ilyen erősítéssel a háttában emelte fel azután a fekete-sárga zászlót a vízaknai úton. Február 4-én reggel ennek ellenére nehezen kezdett, de Bem sajnálatos hibájából végül sikerrel járt, így a magyar erők Déva felé vonultak vissza, abból az irányból várva az említett erősítések megérkezését. Nemcsak Beke József zarándi különítménye igyekezett ugyanis a hadszíntér felé. A Bánságból a tiszántúli összpontosításra vonuló Damjanich János tábornok – miután az aradi ostromseregnél értesült Bem segítségkérési üzenetéről –, „önhatalmúlag (ám rendkívül bölcsen)”³⁰ úgy döntött, hogy egy teljes hadosztályát (három gyalogzászlóalj, két lovasszázad és 12 löveg) kikülöníti, és elindítja a Maros mentén keletre, Déva irányába, Hrabovszky György őrnagy vezetésével. Igen ám, de miközben ezek az erősítések még messze jártak, a hadszíntértől északabbra fekvő Gyulafehérvár császári helyőrsége kapott az alkalmon, hogy a Puchner nyomására Szeben felől visszavonuló honvédsereget hátra támadja: egy expedíciós különítmény kitért a várból, és a hozzá csatlakozó román népfőlkelőkkel együtt a csupán pár kilométerrel délebbre fekvő Szászsebesre (Sebeș) ért, ahol a Vízaknáról oda előreküldött sebesülteket február 5-én – a helyi lakosság segítségével – megtámadta, egy részüket legyilkolta, és csak Bem erőltetett menetben megérkező csapatai készítették menekülésre. Puchner azt hitte, utoléri ellenfelét Szászsebesnél, de tévedett – ám mégis Szászvárosnál (Orăștie), immár a Maros völgyében, február 7-én maga a lengyel tábornok fogadta el az ütközetet, abban bízva, hogy a közeli Piski (Simeria) felől már nem késheet soká az erősítés. Ám a zarándi különítménnyel közben egyesülő Kemény Farkas még csak ekkor ért Piskire, így újabb vereség és hátrálás következett: az ágyúkért vívott küzdelem heveségét jelzi, hogy a tábornok egyik ujját ekkor roncsolta szét egy császári golyó.

A kegyetlen téli hidegben zajló, lassított hátrálás ugyan sok vérbe és még több szenvedésbe került, de sikeresen húzta az időt mindaddig, amíg a Dévánál fölvevett erősítés újra reményt adott Bemnek a sikeres

visszacsapásra. A Maros völgyének e szakaszát tanulmányozva fölismerte, hogy a folyó bal partján nyugat felé előre hatoló császári sereg hadmenetét egy délről érkező kisebb mellékfolyó, a Sztrigy vize keresztbe metszi, még hozzá úgy, hogy fölötte csupán egyetlen hídon lehetséges az átkelés. A terepen ágyúállások elhelyezésére alkalmas magaslatokat, a híd mindkét végében pedig lovassági támadásra is megfelelő térséget jelzett a térkép. Itt kell megállítani Puchnert! – született meg a tábornok döntése. Ekkor már – kézsérülésével mit sem törődve, noha emiatt komoly sebláz is gyötörte – Déván tartózkodott, ahol a Zarándból, illetve Arad felől érkező erősítés összpontosult a közlő utközethez.

Február 9-én reggel azután a Kemény Farkas alezredes vezette magyar elővéd csapatok a Sztrigy folyót átívelő híd előtt, egy vendéglő (ma is álló) épületére támaszkodva fogadták a császáriak első támadását. A hullámzó harc során a 15. Mátyás-huszárezred egy százada átviharzott a hídon, hogy segítsen, de súlyos veszteségek miatt vissza kellett vonulnia. Ezt kihasználva indult az újabb császári roham, miközben a túloldalon immár Déva felől a Czetz alezredes vezette segélyhad bontakozott ki, alakulatai között az 55. zászlóalj katonáinak csatárláncával. Itt került tűzbe Kiss József tizedes, Tüköry pedig a híd mellett, a jégen sikeresen átlábal a túloldalra, és a század másik felével a hídra fölnyomuló osztrák alakulatokat próbálta zavarni.

Ám nem mindenütt volt olyan erős a jég, hogy megtartsa az embert. Kuné Gyula tizedes, a későbbi amerikai szabadságharcos így írja le a zászlóalj zömének átkelését: „Velünk szemben, a folyó túlsó partján levő vámpéletek tömve voltak osztrák katonasággal, s azok heves tüzeléssel fogadtak bennünket. Parancsnokunk, Ihász őrnagy megsarkantyúzta lovát, és harsányan kiáltotta: – »Fiaim, utánam!« – beleugratott a folyóba. Én voltam az első, aki utánaugrottam csapatomnak élén, és egy pillanat alatt az egész zászlóalj a jégdaraboktól zajló folyóba rohant a túlsó part felé. A jeges víz derékig ért; miért is fegyvereinket és lőszertáskáinkat a fejünk fölé emelve, úgy küzdöttünk a gyors folyású vízzel. Közben igen hevesen tüzeltek reánk, és sokan felbuktak a folyóban; de néhány pillanat alatt elértük a túlsó partot, és szuronyt szegezve rohantunk be a házakba. Rövid néhány perc alatt kiűztük bevehetetlennek látszó állásukból az ellenséget.”³¹

Eközben fenn a hídon különös közjátéokra került sor, amelyet utóbb mindkét oldal a másik fél gonosz, becstelen hadicseleként próbált magyarázni. Amikor a 63. (galíciai) sorgyalozezred egyik zászlóalja, illetve másfelől a Déváról közben magyar erősítésként megérkező 37. (magyar) sorgyalozezred 3. zászlóalja egyszerre torlódtak össze a folyó felett, sokban hasonló ruházatukról fölismerték egymást, és közülük néhányan – vajon ki kezdhette az örült kavargásban? – kölcsönösen fehér kendőt lengetve, megpróbálták leállítani a harcot. Micsoda drámai pillanat! Ám a magyar seregzérek, Czetz és Kemény alezredesek nem értették, mi történik, így a hídra lovagoltak – amire a császáriak közül néhányan megpróbálták lefegyverezni őket és elfogni. A különös perc varázsa tovább szállt... – a magyarok ezt már nem hagyták annyiban, és felháborodott, szörnyű kézitusában lesöpörték a 63-akat a hídról.

Bem azonnal fölismerte a lendületes ellentámadás esélyét, s az általa hozott erősítés nemcsak átviharzott a hídon, hanem a lovasság odaát megkezdte a kibontakozást a teljes lerohanáshoz. Ám balra a Maros-parti füzesekből egy addig rejtett osztrák alakulat váratlanul heves, oldalazó sortüzet intézett a lovasokra, akik erre megzavarodtak, és a bihari lovas nemzetőrosztály, amely még kévéssé szokott a tűzhöz, riadtan visszahullámzott a hídon, magával rántva a többi csapatokat. A pánik terjedni kezdett, a katonák mozgása mindinkább teljes káoszba, összevissza menekülésbe fordult, melynek közepén hiába hangzott föl többször is a rettenthetetlen vezér kétségbeesett kiáltása: „Megállj, honvéd, ne fuss, magyar! Ha nincs híd, nincs haza!”

A magyar seregnek azonban a háta mögött, a nyugatra fekvő Déva előterében, Szentandrásnál még voltak tartalékai, így Bem előrelátó parancsára kordon fogta föl a futókat, majd újra hadoszlopba rendezve fordította vissza az előbb még szaladókat a hídfő előterébe. Puchner eközben már annyira biztos volt a győzelemben, hogy maximális tűzérségi támogatást rendelt el a végsőnek hitt rohamhoz. Bem éles füle és tüzértapasztalata azonban hamarosan leleplezte, hogy a lövések szórványossá válása annak biztos jele, hogy a császáriak valójában kifogytak a lőszertartalékból. Elrendelte tehát az általános támadást, és ezúttal teljes sikerrel: hamarosan a hidat, a fogadót, az egész csatateret megtisztították az ellenségtől, és elindult a lendületes üldözés vissza, végcélként természetesen újra Szeben felé.³²

Kiss József pár nappal később már Balázsfalváról részletesen megírta az ütközet történetét. „Századunkból midőn a kapitányomat [Szacsaváy/Szacsavay László] lelőtték, utolsó szava ez volt »Kis[s], magába mindig biztam, vezérelje árva századomat, felét Tükörire bizza«, s meg halt szegény, kinél bátrabb s jobb lelkű ember az erdélyi hadseregbe nem vala. Én a két szakasszal a hídhöz áltam plenkbe, vagy csatár lánczba erősen feltévén, hogy holt testünkön bocsátjuk át az ellenséget, mert Bemet előtte való nap megverték; seregeivel míg Aradról segély nem érkezett, nem ütközhetett, a mi kapitányunkra volt bízva utolsó emberig védeni a hidat. Tüköri fél századdal, a hol járható volt a jég, által ment, s csatár lánczott formálva oldalról támadta meg, a többi századok a síkon az ágyúkkal együtt voltak fölállítva. Szacsaváy elesése után reám s Tükörire maradt a Század vezénylete, én kezem alatti 150 emberből midőn elesett 70, látva hogy a nagy erőnek ellent állani nem tudok, s legfőlebb is Leonidas³³ szerepe jutott nekem kicsinyben, Kemény Farkas [al]ezredes retiradot [hátrálót] veretett. Ekkor jelent meg Bem az aradiakkal, s a hídnál kérdés »wer ist hier der Comendant« [ki itt a parancsnok], én meg mondám nevem s hogy altiszt vagyok, s ő B[áró]. Bánfi László [helyesen: János] ezredesnek, ki segédje, mondta, írja fel nevem, aztán mondám a század felével Tüköri a tul parton van, s ezt is feliratta. Meg veretvén az ellenség, az ütközet helyén hadnagyok lettünk.”³⁴

Nemcsak a barátság, hanem az átélt élmény teljes közössége is hitelesíti Kiss József szavait: amit a csatáról ír, éppígy elfogadhatjuk Tüköry hadnagy élményeinek, tapasztalatainak is. *A Közlöny* márciusban közöl-

te hivatalosan is – bajtársaival együtt – a 18 és fél éves fiú tiszti előléptetésének hírére.³⁵

A piski győzelem után a visszatámadás jól indult, és a tábornok február 15-én már Medgyesen mérlegelhetette a Nagyszeben elleni újabb manőver esélyeit. A hónap második felében azonban a Bukovina felől újra benyomuló császáriaktól kellett megvédenie az ismét fenyegetett Észak-Erdélyt, ahol Urban ezredes olyan eréllyel támadott, hogy a védekezést irányító Riczkó ezredes maga is halálosan megsebesült a királynémeti ütközetben. A rövidesen segítséget hozó Bemnek ugyanakkor kezére játszott, hogy a galíciai császári hadvezetés – a kezdeti, kétségtelen siker ellenére, ám egy Máramaros felőli magyar akciótól tartva – épp ekkortájt visszarendelte a bukovinai hadoszlopot. A villámhadjárat tehát eredményes volt, Beszterce újra magyar kézbe, Urban pedig a határon kívülre került, az „apó” március 1-én pedig már ismét Medgyesen szemlélte csapatait, és a következő két napban keményen igyekezett megállítani Puchnernek a Küküllő-vonal elfoglalására végre meglóduló – eredetileg a bukovinai testvéralakulatokkal egyeztetett – támadását. Befutott azonban Segesvárra a székelyföldi erősítés, és az addig hátráló Bem – fölismerve, hogy Puchner dél felől be akarja keríteni, és így csekély erőket hagyott a magyarok által nemrég földadott Medgyesnél – villámgyors ellenakciót indított.³⁶

A kegyetlenül gyors, de az ellenfelet meglepő és megelőző hadmenet sikerét a végén, március 11-én hajnalban igazi vitézi próbatétel koronázta meg: Nagyszeben bevétele. Újból Kiss Józsefet idézzük: „A távol csillogó ablak fényből gyanítva csak, a sötétbe merre a város, elkezdtek lőni 3 fontos golyókkal, eget rázó menydörgéssel feleltek a kutyák, s a kártács úgy hullott ránk, mint az eső [...]. Mint a tigris úgy rohant a gyalogság a falakra, de a kapukat nem lelte, mert roppant sötét volt. Bem két [...] világító gojót lövetett a városba, s 3 ház tüstént lángba borult. [...] Ekkor a székelyek, kik a járást itt legjobban tudták, elő rohantak, utánna a mi zászlóaljunk, s a torontáli önkéntesek, fel a falakra, a kaput betörték, s 324 fontos ágyút megrohanták, s elvették. (Első volt a falon egy torontáli főhadnagy, most major [örnagy].) Amint az ágyúkat a bal oldalon elvették, az ütközetnek vége volt, a székelyek felgyújtották a külvárost, s a tűz világánál 4 oldalon betörték a mieink. [...]. Szeben egy roppant város, szépségre és erősségre Erdélyben első, nem győztük bámulni, hogy olly roppantul megerősített hely s úgy elbarikádózva bevehető lenne 7 órai erős ostrom után is.”³⁷

A Vöröstoronyi-szoros védelmében

■ Grigorij Jakovlevics Szkarjatyin ezredes, korábban a Nagyszeben védelmét segítő orosz haderő parancsnoka – akinek korai retirálása jelentős szerepet játszott Bem győzelmében³⁸ – Dél-Erdély legjelentősebb határpontja, a Havasalföldre vezető Vöröstoronyi-szoros felé – ahol az Olt vize átvágja a Déli-Kárpátok gerincét – vonult vissza, egyelőre Nagytalmácsig. Bem utasítására a Bánffy János ezredes vezette dandár megverte az oroszok vöröstoronyi utóvédjét alkotó császári csapatot. Kiss József is azt ír-

ja, már „másnap elindultunk üldözni a muszkákat, s miután Vörös torony 2 órai ágyúzás után mienk lett, az öreg Bem így szólt az őrnagyunkhoz: »az urak férfiak, nemde, azért ide rendelem ezen legfontosabb hely védelmére, az ágyúk kerekeit azért viszem el hogy utó csepp végig innen ne mozdulhassanak.«”³⁹

De nem az ágyúkerekeket, csak az azokat mozgó fogatokat vitte el, majd egy rövid brassói kitérő után visszatért, és március 28-án vette a parancsot Ihász, hogy támadja meg a határon található karanténállomásnál veszteglő orosz különítményt. Az őrnagy az 55. zászlóalj 3., 4., 5. és 6. századát már 27-én délután elindította, hogy a hegyeken át megkerülje az orosz állás bal szárnyát, míg az Olt melletti országúton maga vezette a hadmenetet. Mintegy öt órán át verekedtek keményen a csapatok, melynek során az ellenfelet teljesen kiszorították az Oszmán Birodalomhoz tartozó havasalföldi területre – amelyet amúgy ekkoriban, mint már említettük, éppen maga a román fejedelemségeket megszálló orosz hadsereg tartott ellenőrzése alatt.⁴⁰ E manőver során Tüköry már nemcsak személyes bátorságának, hanem alakulatvezető rátermettségének is tanújelét adta. Erről megint csak a jó barát Kiss József emlékezik meg, a hűgához, Máriához intézett levelében így idézve fel a drámai pillanatokot: „március 28-án a Szebenből kivert 4000 muszkát megtámadtuk, én az Olt vize partján áltam a 3^k Companiával [századdal] csatárlánczba, vagy plenkbe, ha úgy jobban érted, s addig nyomulok elő, míg egyszer azt veszem észre, hogy 5^{öd} magammal vagyok, hátra akartam húzódni, de késő volt, a muszka dragonosok⁴¹ a víznek szorítottak, láttam a kutyák, hogy el akarnak fogni, »fiúk, kiáltám, vagy a vízbe ugrálni vagy meghalni inkább, mint Szibériába menni«. A dragonos káplár rám kiált: »halt her officir« [állj, tiszt úr], én felelet helyett pisztolyaim egyikét sütöm rá, de a melly süvegét lőtte át, a másikkal magamat akartam meg löni inkább, mint elfogatni. Már fejemnek szegeztem, midőn egyik legényem, Bende nevű rám kiált: meg áljon, Hadnagy úr, s mellybe lövi az első dragonost. Ekkor a bal oldalról sor tüzelés volt, s 7 dragonos röktön halva rogyott le lováról, a mieink voltak Tüköri pajtás vezérlete alatt, kinek most másodsor köszönöm életemet. Ilyen a háború!”⁴²

Az 55. zászlóalj számára ezt követően – a korábbi mozgalmassághoz képest – szokatlanul hosszú pihenő következett: több mint három hónapon át helyben maradt, és hűségesen őrizte Erdély déli határvonalának egyik legfontosabb bejáratát. Persze nem egymagában: egy dandárnak volt a része, amelyet az áprilisban alezredessé előléptetett Ihász Dániel vezetett – az 55-ök közvetlen parancsnoka Baróthy László őrnagy lett. Mellettük a 15. huszárezred 20 (később 30) lovasa szolgált Kinizsi István századossal az élen, valamint Bodola Lajos főhadnagy tüzérei 4 darab (később 8) három fontos ágyúval.⁴³

A „vöröstoronyi szép napok” nyugodt derűjét azonban 1849. június közepén elkezdtek beárnyékolni az újabb háborús hírek. Iván Fjodorovics Paszkevics herceg tábornagy vezetésével észak felől immár a cár közvetlen parancsára indult meg az orosz „rendcsinálás”, és ennek egyeztetett manővereként Lüders 1849. június 19-én a Tömösi- és a

Töröcsvári-szoroson keresztül hatolt be a „bércei kishazába”. Előbb megverte a brassói honvéd hadosztályt, majd elfoglalta magát a várost is. Ezután egy komoly hadoszlopot a Székelyföld felé indított, míg ő maga a főerővel Nagyszeben felé fordult. Igen ám, de a székelyek szívósnak bizonyuló ellenállása – elsősorban a kökös-uzoni ütközetben (július 2.) – visszafordulásra készítette, és csak miután Sepsiszentgyörgyig hatolva csapást mért Gál Sándor ezredesre, ezt követően hagyta rá a folytatást arra az osztrák hadtestre, amelyet nemrégiben szerveztek újjá – a még korábban, a Bánságból kiszorított, illetve a Brassó feladásakor török területre kihúzódó – császári csapatokból, Eduard Clam-Gallas altábornagy vezetésével. Közben azonban múltak a hetek, és már július közepére járt, amire Lüders újra megindulhatott Nagyszeben ellen. Sajnos azonban Pap Vilmos alezredes, a nagyszebeni honvéd hadosztály vezetője nem bizonyult számottevő ellenfélnek: miután az orosz vezér Fogarasnál, majd Fenyőfalvánál megverte egy-egy dandárját, sietősen kiűrtette Nagyszebent.⁴⁴ Másnap, július 20-án pedig a Puchner nagyszebeni helyét elfoglaló Lüders a zsitomiri, a zamości és a lublini vadászezredeket a Vöröstoronyi-szoros megtisztítására küldte.

Mekkora esélye volt Ihász dandárparancsnoknak az ellenállásra? Bíró Ede őrnagynak, az előőrök parancsnokának följegyzése szerint mindössze 1637 főből (9 gyalogszászad, 11 lovasszászad) és 8 ágyúból állott a kis sereg. Vele szemben a támadó fél már említett, három vadászezredét még az 5. lövészszázalaj, egy kozák század, továbbá egy nehéz (12 fontos) és egy könnyű (6 fontos) üteg is segítette, összességében nyomasztóan többszörös túlerővel fenyegetve a magyarok pozícióit. Július 20-án reggel indult a támadás, mire az elővéd Bojca falu felé hátrált, amelynek bejáratánál a dandárparancsnok középre és a bal szárnyra az 55. zászlóalj, a jobb szárnyra pedig a 88. zászlóalj nyolc századát állította. Mivel a honvéd ágyúk is derekasán dolgoztak, Lüders a csapatok egy részét a magyar bal szárnyra az Olt jobb parti, erősen meredek hegyoldalon keresztüli megkerülésére utasította. Ihász azonban rájött a manőverre (maga is ezt követte hónapokkal korábban, amikor elfoglalta a terepet), így kiűrtette a falut, és megkezdte a visszavonulást a határ felé. A település déli végében még ma is áll az egykori ún. vöröstoronyi vár – valójában inkább az öreg tornyot körbeölelő, dombteteji megerősített házcsoport, akkoriban még egy fallal is támaszkodva a folyóra –, de nem lehetett tartani, amikor kiderült, hogy a megkerülő orosz gyalogosok már mögötte jutnak vissza a folyó menti országútra. Persze ez a hegymászás, előbb a Pleasa-patakon át, majd a vár feletti magaslatra elég sok időbe került, így a magyar alakulatoknak maradt idejük a rendezett retirálásra.

A kis honvéd sereg makacs ellenállás közben, úgyszólván lépésről lépésre hátrált csak, bár Lüders két tizenkét fontos ágyúból is lövette állásaikat. A Latorpatak mögötti sáncnál Ihászék olyan erősen vetették meg a lábukat, hogy ezt „arcban” áttörni túlságosan nehéz lett volna – így Lüders újra a megkerüléshez folyamodott. A zsitomiri vadászezred három századát, román pásztorok vezetésével megint csak a szorostól jobb felé, a Latorpatak völgyén át a rögtönzött völgyzáró hadállás mögé küld-

te, az 5. lövészászlóalj ötven embere pedig átkelt az Olton, és a folyó bal partján előbbre törve fenyegette a magyar dandár jobb szárnyát. Ihász természetesen mindkét hadmozdulatra számított, és amikor megfigyelői jelezték a megkerülők közeledését, megint hátrálni kezdett, így a délutáni órákban utóvédje a két ágyúval immár a határon, a karanténállomásnál, egy korábban emelt homokszáncnál foglalt utoljára állást az üldözőkkel szemben. Ám ekkor az egyik ágyú – még Gábor Áron öntötte a háromszéki ellenállás idején – szétrepedt, és végképp felmondta a szolgálatot, mire Bodola főhadnagy búcsúképpen a másikat – ne kerüljön az ellenség kezébe! – az Oltba dobatta. Ezután léptek át a honvéd katonák török területre, majd pár kilométer múlva, Căineni falucska közelében az ott várakozó török alakulathoz értek, és fölszólításukra nekik adták át fegyvereiket.⁴⁵

Bár a szabadságharc befejezéséig még majdnem egy hónap hátravolt, Tüköry és bajtársai számára ezzel véget ért a küzdelem: az oszmán haderő nem engedte, hogy a határ valamelyik másik pontján visszatérjenek hazájukba. Végül föltehetjük a kérdést: a harcokban mindvégig derekasan helytálló Tüköry Lajos vajon milyen katonai rangban fejezte be a honvédő küzdelmet, és vágott neki a száműzetésnek? A *Közlönyben*, a magyar kormány hivatalos lapjában nem jelent meg olyan felsőbb intézkedés, hogy még idehaza, az erdélyi hadműveletek során főhadnagyi előléptetésben részesült volna. Ám ez nem döntő körülmény: sok érvényes kinevezés – különösen a végnapokban – már nem jutott el a sajtóig. Esetünkben fontos érv, hogy oszmán katonai szolgálatának első éveiben egyik kedves barátja, a jeles emlékiratíró Pap János többször és következetesen főhadnagyként címzi. Mi több, kettejük pályafutásának egyik legkiemelkedőbb pillanatát úgy idézi fel, hogy abban egyenesen Guyon Richárd tábornok erősíti meg ezt az információt. A török hadseregben Hursid (angolos átírásban: Khorshid) pasaként szolgáló, angol származású tábornokot a krími háború kitörésekor az arabiai hadseregtől az erzurumi (anatóliai) haderőhöz – amely a kaukázusi front kulcserődjének, Karsnak védelmét is ellátta – vezényelték át, ahová az akkor már segédtisztjeiként szolgáló Pap és Tüköry is követték. Így amikor nem sokkal később, 1854 elején, vezérkari főnökké történő kinevezésekor fogadást adott, azon már ők is részt vettek, mire a szultán különmegbízottja, „Háyreddin pasa, kinek feltűnt tetszetős öltözetünk, Guyon felé fordulva kérdi:

- Melyik osztályhoz tartoznak e katonák?
 - Ezek az én magyar segédjeim – felelé Guyon. [...]
 - Minő rangban vannak?
 - Főhadnagyok.
 - Mióta?
 - Még Magyarországon lettek azokká.
 - És ti nem restellitek, hogy itt, az ellenség előtt sem léptettétek őket elő?
 - Majd ha még egy csatánk lesz.
 - Akkor már kell, hogy őrnagyokká tegyétek őket.
- Majd a jelen volt magyarokhoz intézve szavait, folytatá:

– Látjátok, a lengyelek másképpen gondoskodnak földieikről! [...] Achmed – szólt titkárához – írd fel e két magyar nevét fölterjesztés végett!

Úgy is lett. A tatárposta, mely akkor leggyorsabb volt, egy hónap alatt meghozta kineveztetésünket Konstantinápolyból, melynek értelmében Tüköry és én első osztályú lovaskapitányokká léptünk elő.”⁴⁶

Bár természetesen Pap János emlékiratában is – mint mindig minden memoárban – vannak időpont- és más adattévesztések, amíg a témára vonatkozóan nem kerül elő más dokumentum, Tüköry Lajost – a későbbi Szelim agát (ez a megszólítás a hadseregben egyenértékű az efendivel) – a Törökországba érkezéskor már főhadnagynak tekinthetjük. Szolgálatvállalásában nyilván erős egzisztenciális érvként érvényesülhetett az a körülmény, hogy így azt a mesterséget folytathatta, amelyhez egyedül értett – és amelyben kiváló jártasságra tett szert az 1848/49. évi magyar szabadságharc csataterain. Ráadásul mindeközben megszerzett még valami mást is, ami ettől kezdve halála pillanatáig elkísérte: a szabadságharcos öntudatát és becsületét.

■ JEGYZETEK

1. A sírfeliratot közli Gaetno Falzone: *Ritratto di Luigi Tüköry*. Palermo, 1938. 5.
2. Karácsonyi János: *Békésvármegye története*. I. Gyula, 1896. 379–380.
3. Idézi Kazinczy István: *Körösladány szülötte, Tüköry Lajos (1830–1860)*. Körösladány, 2005. 18.
4. Karácsonyi: *Békésvármegye...* I. 380.
5. Közli Kazinczy: *Körösladány...* 19–20.
6. Tüköry pályáját összefoglalja Pete László: *Tüköry Lajos*. In: *Uő: Garibaldi magyar parancsnokai*. Bp., 2019; Kazinczy: *Körösladány...* i. m.; és legújabban Csorba László: *Akit a sors jókedvében teremtett. Tüköry Lajos életútja 1830–1860*. Bp., 2023.
7. Karácsonyi: *Békésvármegye...* I. 380.
8. Haan Lajos: *„aki tót pap létére is magyar író” – levelei és visszaemlékezései*. Szerk. Demmel József, Katona Csaba. Békéscsaba – Bp., 2017. 85. – A bevonuló nemzetőrök valódi létszáma 4000 fő volt.
9. Karácsonyi: *Békésvármegye...* I. 380–381.
10. Idézi Katona Tamás előszavában, ld. Görgey Artúr: *Életem és működésem. Magyarországon 1848-ban és 1849-ben*. I. Bev., jegyz. Katona Tamás. Bp., 1988. 21. – Később az ifjabb Görgey visszatért az y-hoz, de a tábornok élete végéig megmaradt az i-nél.
11. Később a Wenckheim grófok gyulai uradalmának egyik ispánjaként költözött előbb Póstelekre, majd Németgyulára, és itt élt 1874-ben bekövetkező haláláig. Kétszer is nősült, de gyermeke sajnos nem született. Sírja a gyulai Szentkereszt temetőben található, ld. Kazinczy: *Körösladány...* 16–17.
12. Hermann Róbert: *1848–1849. A szabadságharc hadtörténete*. Bp., 2001. 49–50.
13. Hermann: *1848–1849...* 56–57.
14. Karácsonyi: *Békésvármegye...* I. 381.
15. Oláh György: *Békésvármegye 1848–1849*. I. Gyula, 1889. 277.
16. Oláh: *Békésvármegye...* I. 321., 329., 337–338.
17. Karácsonyi: *Békésvármegye...* I. 381–382.
18. Potemkin [Egervári] Ödön: *Az 1849-ik évi magyar hadsereg feloszlásának okai az aradi s temesvári táborozással*. Írta – – honvéd-huszár hadnagy. Pest, 1867. 31–32.
19. Az aradi ostrom történetét összefoglalja Csikány Tamás: *1848. október 21. Arad ostroma*. In: *1848–1849. A forradalom és szabadságharc képes története*. Szerk. Hermann Róbert. Debrecen, 2009. 196–198.
20. Hermann Róbert szíves közlése.

21. Kiss József (Körözsébánya, 1849. január 26.) – szüleinek. In: Kemény János: *Kiss József levelei, 1847–1849. Hadtörténelmi Közlemények* (104) 1991/4. 153–154. – Előző napi levelében is megemlítette, hogy „[h]a elesen Tüköri Lajos barátomtól fogják [megkapni] Kedves Szüleim az elestemet meg vivő levelet”, ld. Kiss József (Halmágy, 1849. január 25.) – szüleinek. In: Kiss József levelei... I. 153.
22. A részletekre ld. Miskolczy Ambrus: *Erdély a forradalomban és a szabadságharcban (1848–1849)*. In: *Erdély története* (3.) 1830-tól napjainkig. Szerk. Szász Zoltán. Bp., 1986. 1246–1407.
23. Kovács István: *Bem tábornok. Az örök remények hőse*. Bp., 2014. 119.
24. Közlöny 170. sz. 1848. november 27. 1.
25. Kovács István: Bem tábornok... 131.
26. Közlöny 203. sz. 1848. december 31. 958. – Az értesülés Riczko esetleges leváltásáról téves volt.
27. A különleges menetteljesítményt érzékletesen meséli el Kiss József (Halmágy, 1849. január 25.) – szüleinek. In: Kiss József levelei... I. 153.
28. Hermann: 1848–1849... 211–213.
29. Petőfi Sándor tudósítását ld. Közlöny 23 sz. 1849. február 9. 83.
30. Hermann Róbert értékelése, ld. Hermann: 1848–1849... 214.
31. Kuné Gyula: *Egy szabadságharcos emlékiratai*. Bp., 2017. 55.
32. A csata történetét ld. Hermann: 1848–1849... 215–218., Bona Gábor: *A piski ütközet*. In: 1848–1849 képes története... 282–284., Kovács István: Bem tábornok... 178–183.
33. I. Leónidász spártai király (540–480) a második görög–perzsa háborúban 300 harcosával a thermopülai szorosban hosszú időre föltartóztatta a sokszoros túlerejű ellenséget, de végül mind egy szálíg odavesztek a harcban.
34. Kiss József (Balázsfalva, 1849. február 19.) – szüleinek. In: Kiss József levelei... I. 155–156.
35. Közlöny 63. sz. 1849. mácius 27. 223.
36. A tárgyalt hadieseményekre ld. Hermann: 1848–1849... 219–220., 251–253.
37. Kiss József (Vöröstorony, 1849. március 18.) – szüleinek. In: Kiss József levelei... I. 157–158.
38. Gyalókey Jenő: *Az első orosz megszállás és Erdély felszabeditása 1849. januárius 31 – március 28*. Bp., 1931. 84–85.
39. Gyalókey Jenő: Az első orosz... 158.
40. Gyalókey Jenő: Az első orosz... 126. – Megjegyzendő, hogy Ihász emlékei szerint hat századot küldött az oroszok megkerülésére, ld. Ihász Dániel (Kütahya, 1851. március 8.) – ismeretlen barátjának, In: Csorba György: *Ihász Dániel írásai vöröstoronyi tevékenységéről és emigrációjának korai éveiből, 1849–1851*. Hadtörténelmi Közlemények (128) 2015/4. 1120.
41. dragonyos: eredetileg lovasított gyalog lövészek, a 19. században már középnehéz lovasság; nevüket a sárkány (dragon) alakú kanócartartókkal (Németországban és a Habsburg Birodalomban kakasfejalakú volt, s azért kakasnak nevezték) ellátott puskákról kapták
42. Kiss József (Verestorony, 1849. április 28.) – Kiss Mária. In: Kiss József levelei... I. 160. – Nem tudjuk, melyik volt az első életmentés, erről nincs adat a többi Kiss-levelben, amelyeket Mária húga családja őrzött meg.
43. Csorba György: Ihász... 1115.
44. Lüdres erdélyi hadjáratára ld. Hermann: 1848–1849... 332–336., 366.
45. Gyalókey Jenő: *A nagyszabados hadosztály felbomlása 1849-ben*. Hadtörténelmi Közlemények (17) 1916/1–2. 170–172.
46. Pap János: *A magyar emigránsok Törökországban 1849–1861*. – emigráns, m. kir. kuriai ny. iroda-igazgató följegyzései nyomán kidolgozta: Szalczér Sándor. Pécs, 1893. 262–263.